

Юрій Володимирович ОРЛОВ,

доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

КОРУПЦІЙНА СХЕМА: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

Збереження в Україні високого рівня корупції, низька ефективність державного впливу на інституційні осередки її відтворення диктує необхідність дослідження змісту механізмів забезпечення стійкості типових корупційних практик безвідносно їх суб'єктного складу. У зв'язку з цим виникає необхідність теоретичного осмислення такої категорії як корупційна схема. Саме цей термін здебільшого на публіцистичному рівні сьогодні знайшов своє активне використання на позначення певного усталеного алгоритму дій, спрямованого на систематичне отримання неправомірної вигоди, вчинення корупційних злочинів. Разом з тим й досі відсутні серйозні наукові напрацювання, які б підтверджували, по-перше, можливість і доцільність його перенесення у дискурсивне поле кримінологічної доктрини та, по-друге, чітке визначення, придатне до оперування як у науковому, так і практичному, кримінально-превентивному, обігу.

Чи не єдина в Україні спроба сформулювати наукову дефініцію та надати опис предметно-діяльнісному виміру корупційної схеми належить О. Ю. Бусол. У своїй ґрунтовній монографічній праці вона пропонує під корупційною схемою розуміти усталені або постійно діючі корупційні механізми, способи здобування та канали передачі грошей при колективній кримінальній діяльності. Корупційні схеми – зазначає вона – існують і функціонують у рамках офіційних легальних організацій як латентні зв'язки-відносини між їх суб'єктами або учасниками, які використовують своє посадове або службове становище [1, с. 267].

Викладене бачення корупційної схеми є в цілому обґрунтованим. В ньому увага зосереджується на таких її ознаках як усталеність, постійність, єдність і динамічність структури соціальної діяльності (що впливає із вживаної О. Ю. Бусол у дефініції категорії «механізм»), яка є латентною та злочинною формою використання легальних й офіційних повноважень з корисливою метою. Відмітимо слухність та виваженість такого розуміння; воно цілком може бути використане в цілях аналітичної розвідки та припинення корупційних практик у службовій діяльності конкретних посадовців. Втім, така розстановка дослідницьких акцентів, як видається, має і певні гносеологічні, а також суто праксеологічні обмеження.

Справа в тому, що корупційні практики не завжди є виключним функціональним і цільовим ядром корупційної схеми. В низці випадків вони відіграють лише інструментальну, забезпечувальну роль у системі злочинної діяльності іншого штибу (кримінальних промислів), створюючи відповідне організаційно-правове прикриття. В такому разі звужувати корупційну схему виключно до механізму корупційних практик недоречно. Таким чином, корупційність може бути і сутнісною якістю, і провідною ознакою схеми. А тому корупційну схему можливо розуміти як у вузькому (діяльнісному), так і широкому (структурно-функціональному) аспектах. Запропоноване О. Ю. Бусол визначення цілком задовольняє вимогам вузького, діяльнісного підходу.

Задля формування широкого розуміння звернімо увагу на деякі сутнісні властивості корупційних схем. Перш за все – на її *стійкість*, з якої впливає принципова індиферентність до персонального складу суб'єктів корупційних відносин. І хоча в злочинній поведінці останніх і виражається діяльнісний аспект корупційної схеми, ним вона не обмежується. За своїм змістом корупційна схема, з огляду на семантичний аспект цього терміну, є алгоритмізованою конструкцією синтетичної (організаційно-правової, кримінально-узвичасної, а часто й політико-конвенціональної) природи зі складною структурною побудовою. Саме завдяки внутрішній, структурній,

міцності досягається ефект стійкості корупційної схеми, її інерційності, навіть за умов помірної ротації її суб'єктного складу. Але цікавим тут є питання не стільки про ступінь, скільки про природу і фактори такої міцності. Вважаємо, що невід'ємним елементом, властивістю корупційної схеми є активне використання її суб'єктами елементів механізму правового (квазіправового) регулювання. Саме завдяки інтеграції останніх до механізму кримінально-корупційних практик досягається: по-перше, – додаткове прикриття, звуження зони ризиків викриття злочинної діяльності через часткову легалізацію окремих організаційних форм її супроводження (документального, режимного тощо) та; по-друге, – вища ефективність незаконного, корупційного, використання службових повноважень завдяки такій іманентній властивості правового регулювання як забезпеченість державним примусом.

Слід також бути свідомим і тієї обставини, що процес створення, чи-то адаптації корупційної схеми часто передбачає не лише використання відповідних існуючих елементів механізму правового регулювання, а й правотворчу діяльність задля створення сприятливих правових умов розгортання корупційних практик. Відповідно, мусимо визнати і щільні зв'язки корупційної та політичної злочинності у площині формування та забезпечення функціонування корупційних схем. Вказані зв'язки візуалізуються, перш за все, на рівні розподілу урядових портфелів між найбільш впливовими політичними гравцями, прямо чи опосередковано представленими в українському парламенті. Це зумовлено тим, що найбільша кількість корупційних схем генерується інструментами саме урядової (на вищому рівні виконавчої влади) та відомчої (центрального рівня) правотворчості з огляду на вельми широку мережу, динамічність, меншу публічність та спрощений (у порівнянні із законотворчістю) порядок прийняття, зміни, припинення чинності відповідних підзаконних нормативно-правових актів.

Крім того, рішення центральних органів виконавчої влади і прирівняних до них відомств можуть бути оскаржені, а їх дія – зупинена рішеннями адміністративних судів, чого не можна зробити щодо законодавчих актів.

Відтак, прийнявши одне рішення (видання наказу, розпорядження міністерством чи іншим відомством) на забезпечення функціональності корупційної схеми в подальшому, навіть при зміні керівного складу органу виконавчої влади і відсутності із ним корупційної угоди, залишається можливість блокувати всі його намагання щодо руйнації правових основ схеми саме через судові рішення.

Так, наприклад, у 2002 році в Україні було створено масштабну корупційну схему забезпечення контролю над внутрішнім ринком металобрухту і його експортом, яка діє й дотепер. Коротко її суть зводиться до такого: 1) через затвердження Наказом Міністерства промислової політики України від 29.03.2002 року № 144 Порядку погодження зовнішньоекономічних контрактів (договорів) на здійснення експортних операцій з металобрухтом, було встановлено «ручний режим» управління зазначеною сферою господарської діяльності; підстави для відмови у погодженні контрактів чітко вказаним Порядком не визначено, що створює широке поле для корупційних маніпулювань; 2) Міністерством економічного розвитку і торгівлі запроваджено систему квотування обсягів експорту металобрухту, як додатковий фактор корупційних злочинів, а також інструмент утримання низьких цін на металобрухт за рахунок перенасичення внутрішнього ринку. Окремі вітчизняні переробні підприємства отримують надприбутки від первинної переробки металобрухту та подальшого експорту вже сировини іншої категорії, що не підлягає квотуванню та погодженню.

Принагідно зауважимо, що 01.03.2016 року Міністерство економічного розвитку і торгівлі затвердило баланс лому чорних металів на 2016 рік зі збереженням високого рівня експорту металобрухту в обсязі 1,1 млн. тон, незважаючи на заклики метпідприємств обмежити вивезення стратегічної сировини начебто з-за його нестачі на внутрішньому ринку [2]. Втім, Окружний адміністративний суд м. Києва скасував це рішення та заборонив Міністерству економічного розвитку і торгівлі проводити засідання Комісії з питань ліцензування господарської діяльності з заготівлі, переробки, металургійної

переробки металобрухту чорних і кольорових металів, яка розподіляє квоти на експорт металобрухту [2]. Таким чином, відбулося консервування функціональних параметрів існуючої корупційної схеми.

Разом з тим необхідно вказати, що фокус цілеспрямованої діяльності щодо налагодження корупційних схем не обмежується урядовою правотворчістю. Звісно й законотворча практика цілком здатна бути використана у зазначених цілях. Цьому сприяє низка факторів, серед яких першочергова увага має бути приділена проблематиці тіньового лобізму, а також криміногенним прогалинам правового регулювання визначення порядку денного, черговості постановки законопроектів на обговорення в сесійній залі та голосування. Окремо наголосимо на прогалинах у порядку верифікації, ідентифікації текстів законопроектів, за які відбувається голосування та текстів законів, які безпосередньо підписує Голова Верховної Ради України і відправляє на підпис Президентові України. Ця фаза законотворчого процесу цілком залишається неврегульованою, що відкриває шлях для широких кримінально-політичних маніпуляцій, практичне доведення та юридична кваліфікація яких становить суттєву складність. В той же час такі дії є суттєвим чинником детермінації корупційних схем. До того ж вони не є рідкістю, про що свідчать результати здійсненого нами контент-аналізу ЗМІ [3; 4; 5 та ін.].

З цього випливає, що питання нейтралізації корупційних схем не можуть бути обмежені рівнем правозастосування, а обов'язково мають охоплювати й зміни нормативно-правових факторів. Останні є ключовою умовою забезпечення стійкості корупційних схем, що спонукає суб'єктів, зацікавлених у їх функціонуванні, до широкого спектру дій політичного, юрисдикційного та суто кримінального характеру для збереження чинності й належного змісту відповідних нормативно-правових актів.

Таким чином, корупційні схеми мають складну природу. В залежності від масштабу та спрямованості їх функціонування корупційні злочини в них можуть складати виключну (переважну) форму предметної діяльності або ж бути лише одним з елементів забезпечення відтворення організованих

злочинних чи незлочинних, але фактично суспільно небезпечних, практик позакорупційного, економічного, характеру. Це дає нам підстави запропонувати *широке розуміння корупційної схеми, згідно з яким вона є умовно самостійною формою прояву організованої злочинності у сфері економіки – стійким, комплексним соціально-правовим феноменом, що виражається у системній діяльності, алгоритмізованій послідовності дій щодо готування та безпосереднього вчинення корупційних злочинів як мети та/або засобу задоволення інтересів у сфері економічних відносин неправомірним способом з попереднім створенням юридичної бази прикриття чи без такого, але з використанням елементів механізму правового регулювання.* Однією з кримінологічно значущих властивостей корупційних схем є їх інституційне взаємопроникнення, що впливає на системну дисфункцію цілих галузей народного господарства, безпеки й обороноздатності країни. Відтак, реалізація Антикорупційної стратегії взагалі та функціонування інституту антикорупційної експертизи нормативно-правових актів, зокрема, має бути спрямована перш за все на виявлення та нейтралізацію корупційних схем загальнодержавного, галузевого значення.

СПСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : монографія / О. Ю. Бусол. – К. : Ін Юре, 2014. – 564 с.
2. Суд заборонив МЕРТ розподіляти квоти на експорт металобрухту / РБК Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.rbc.ua/ukr/news/sud-zapretil-mert-raspredelyat-kvoty-eksport-1461334247.html>
3. Шурма вимагає негайного розслідування фактів «фальсифікації» Закону України // Вголос. – 2015. – 12 жовтня [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://vgoles.com.ua/news/shurma_vymagaie_negaynogo_rozsliduvannya_faktiv_falsyfikatsii_zakonu_ukrainy_23741.html?print;

4. Бойко Н. М. Закон про місцеві вибори : від фальші до фальшування / Н. М. Бойко // Українська правда. – 2015. – 11 серпня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/08/11/7077462/?attempt=1>;

5. Текст закону про вибори народних депутатів України відрізняється від того, за який проголосувала Верховна Рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/verhovna-rada/2005-08-11/5213>